

whereabouts of certain courts; g) the establishment of foreign lawyers is equivalent to the limitations on representation before the courts of the host state, depending on the scope of copyright to practice before the courts of the home jurisdiction.

One of the aspects investigated the implementation of the principle is that the change in the organization of the judicial system entails the restructuring of the organisational set up of the legal profession. Attention is drawn to the fact that the rights of lawyers-members of the special professional associations in higher courts of the state varies from country to country. If the members of the Supreme court bar Association of Pakistan can represent clients in any court, their German colleagues from the chamber of lawyers of the Federal court of justice as a General rule can only appear in the Federal court of justice, other high courts of the Federation, General Senate of the Supreme courts and the Federal constitutional court (this restriction does not concern the right to participate in international and inter-state joint courts).

Formulated the author's position regarding the possibility of implementing this principle in Ukrainian legislation.

Key words: *principle, legal profession, judicial system, jurisdiction, organization, court instance, professional Association.*

УДК 343.21.7

М.В. Карчевський

КРИЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Сьогодні є підстави твердити про кризові тенденції або навіть кризу кримінально-правового регулювання, яке є ефективним тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовною діяльністю у сфері кримінально-правового регулювання.

У зв'язку з цим Луганським державним університетом внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка спільно з Луганським місцевим осередком громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» було проведено дослідження думки експертів. Останнім було запропоновано висловитися щодо можливостей і ресурсів ефективного кримінально-правового регулювання, а також чинників негативного впливу на нього. Проведене дослідження дозволило визначити можливі напрями підвищення ефективності кримінально-правового регулювання в Україні: скорочення обсягу кримінально-правового регулювання; розвиток наукового супроводження та вищої юридичної освіти як найбільш оптимальних напрямів підвищення ефективності кримінально-правового регулювання; підвищення рівня громадського контролю за діяльністю органів державної влади у сфері кримінально-правового регулювання; налагодження конструктивної комунікації між соціальними інститутами, задіяними у сфері кримінально-правового регулювання.

Ключові слова: *криза, ефективність, кримінально-правове регулювання, SWOT-аналіз, стратегічне планування, експертне опитування.*

Постановка проблеми. «Криза кримінального права» – досить поширена теза в сучасному науковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас, рівень концептуалізації цього явища, на нашу думку, є недостатнім.

Формування цілей. Користуючись правилом про те, що правильно записані умови задачі – половина успішного розв'язання, спробуємо сформулювати, що саме являє собою так звана «криза кримінального права».

Виклад основного матеріалу. Як видається, найбільш прийнятною теоретичною базою для виконання поставленого завдання є раціональна парадигма кримінального права та концепція кримінально-правового регулювання.

Із позицій раціональної парадигми кримінальне право розглядається як система норм, що за допомогою існуючих у ньому та використовуваних ним засобів здатна визначати й легітимізувати право державної влади та спеціально уповноважених державних органів на застосування найбільш жорсткого насильства [1, с. 6]. При цьому воно має завжди розглядатися як *ultima ratio* (останній засіб) у державних можливостях впливу на значні негативні події в суспільстві [2, с. 81]. Застосування кримінального права є завжди видатковим. Видатки мають не лише матеріальний характер. Вони також виявляються й у криміналізації суспільства, певних демографічних та соціально-культурних наслідках. Тому оптимальний стан кримінального права, такий, якого слід добиватися, визначається його відповідністю до реальних соціальних потреб, відповідністю соціальних видатків на його реалізацію до значимості та захищеності охоронюваних благ [1, с. 3].

Наступною складовою теоретичної основи розв'язання визначеного завдання є концепція кримінально-правового регулювання. На нашу думку, більш коректно твердити не про кризу кримінального права, а про кризу або кризові тенденції кримінально-правового регулювання. Останнє, як відомо, здійснюється на двох рівнях – нормативному (законодавчому, правотворчому) та індивідуальному (правозастосовному), тобто включає як законотворення, так і правозастосування. Законодавчий рівень кримінально-правового регулювання – це правове регулювання кримінально-правових суспільних відносин. Правозастосовний рівень кримінально-правового регулювання – це правове регулювання конкретного кримінально-правового відношення, породженого вчиненням конкретного злочину, що загальним чином урегульоване нормами кримінального права. Суб'єктами кримінально-правового регулювання на правотворчому рівні виступають Верховна Рада України, Конституційний Суд України (у частині визнання неконституційними окремих положень кримінального законодавства); на правозастосовному рівні – суди загальної юрисдикції [7].

Ураховуючи зазначене, ефективним (у контексті раціональної парадигми) кримінально-правове регулювання є тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовною діяльністю у сфері кримінально-правового регулювання. Отже, ефективними законодавчими рішеннями у сфері кримінально-правового регулювання слід вважати такі, які забезпечують баланс соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних видатків, а саме того обсягу видатків, який держава та суспільство можуть виділити на забезпечення кримінально-правового регулювання. Ефективними рішеннями на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання слід вважати такі, які прийняті відповідно до чинного законодавства та вимагають здійснення соціальних витрат, що відповідають небезпечі конкретного винного злочину.

Розглядаючи фактичний стан речей у правотворчості й правозастосуванні, багато дослідників зазначають, що сучасне кримінальне право переживає кризу [1, с. 116; 3]. При цьому різні дослідники звертають увагу на різні аспекти проблеми.

Так, властиву сучасному кримінальному законодавству перманентну диференціацію однопіпних за своєю суттю злочинів Б.Г. Розовський називає «декристалізацією» та «поверненням у варварство». Означений законотворчий підхід вступає у протиріччя з однією із основних закономірностей розвитку кримінального законодавства: від первинного поняття злочину, що за змістом було примітивно простим та передбачало оцінку небезпеки посягання на конкретний матеріалізований предмет – крадіжка коня, крадіжка зброї, позбавлення ока тощо, до узагальнень (наприклад, крадіжка не коня, а крадіжка худоби), відмова від предметної індивідуалізації, поява видових узагальнень (крадіжка, шахрайство) [4, с. 30–31].

Заслугує на увагу позиція А.А. Музики, який вводить до наукового обігу поняття «кримінально-правові ризики». На його думку, останні являють собою наслідки браку системності в правотворчості, а також непрофесійного застосування законодавства, відсутності знань про тлумачення закону та навичок у цій справі. Слід погодитися з дослідником у тому, що прорахунки законотворчої роботи на рівні правозастосовної діяльності нерідко трансформуються в неправильну кваліфікацію певних видів суспільно небезпечних діянь, надмірно суворі або невинуваті м'які вирокі, необґрунтовані рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності [5, с. 100–101].

Узагальнюючи висловлені в науці положення, зазначимо, що прослідковується інфляція кримінальної правотворчості при зростанні злочинності та зростаючих видатках суспільства на підтримку реалізації кримінального закону. Ураховуючи наведені раніше теоретичні положення щодо раціональної парадигми та кримінально-правового регулювання, можна дійти тако-

го висновку: кризові тенденції кримінально-правового регулювання (криза кримінально-правового регулювання) мають місце тоді, коли внаслідок законодавчих рішень та судової практики, соціальні видатки, які необхідно здійснити на реалізацію кримінально-правового регулювання, перевищують обсяг соціальних видатків, що фактично може бути виділений для цього державою та суспільством.

Чи наявні кризові тенденції в системі сучасного кримінально-правового регулювання? Відповідь має бути позитивною.

Наприклад, не можна говорити, що на сьогодні застосування кримінального права є адекватним засобом забезпечення соціальної потреби у функціонуванні інформаційних технологій, коли більш ніж третина вироків, пов'язаних із застосуванням ст. 361 КК, являє собою засудження за несанкціоноване підключення до телевізійної або телефонної мережі. Напевно не можна твердити про ефективну протидію розповсюдженню шкідливих програм, коли 53% вироків, пов'язаних із застосуванням ст. 361-1 КК, являють собою засудження за збуг дисків із копіями комп'ютерних вірусів – принципово застарілу та непоширену форму розповсюдження подібної продукції в реальній дійсності. Узагалі сумнівною, особливо в системі «видатки – результат», видається ефективність застосування законодавства про кримінальну відповідальність за злочини у сфері інформаційних технологій, коли понад 50% судових рішень пов'язані з кримінально-правовою оцінкою діянь, суспільна небезпека яких є спірною¹. Додаткових аргументів для таких висновків додає й значна частина вироків, у яких покарання призначається з випробуванням (71%) [6, с. 220, 221, 466–511].

Чинна норма про відповідальність за порушення авторського права на програмне забезпечення (ст. 176 КК) вимагає притягнення до кримінальної відповідальності як мінімум 20% дорослого населення країни (так званих «продвинутих» користувачів персональних комп'ютерів, які працюють не тільки з текстовими редакторами, але й використовують спеціальне програмне забезпечення для роботи з графікою, відео тощо).

Відсутність закону про кримінальні проступки не дозволяє ефективно використовувати ресурси правоохоронних органів для проведення якісного розслідування кримінальних правопорушень.

¹ До таких судових рішень були віднесені ті, у яких суспільно небезпечні наслідки полягають виключно у знищенні, витоку, зміні комп'ютерної інформації чи інформації, що передається мережами електрозв'язку, а шкода заподіяна відносинам, у межах яких використовувалася певна інформаційна технологія не досліджувалася. Специфіка посягань на інформаційну безпеку полягає в тому, що їх суспільна небезпека визначається значенням цих суспільних відносин, у межах яких використовується певна інформація (управління підприємством, забезпечення безпеки виробництва, виконання функцій держави тощо). Саме тому суспільна небезпека посягань, наслідки яких полягають виключно в заподіянні певної шкоди інформації видається спірною.

Варто зазначити, що наведені приклади являють собою далеко неповний перелік показників неефективності сучасного кримінально-правового регулювання. Бюджети органів державної влади у сфері кримінальної юстиції збільшуються, але зростання відчуття безпеки в громадян не спостерігається. За таких умов постає проблема управління, менеджменту кримінально-правовим регулюванням. Масштаб проблеми, система регулювання, що склалася фактично, велика кількість різноманітних, різнопрофільних чинників кримінально-правового регулювання вимагають звернення до наукових розробок у сфері стратегічного планування.

Достатньо перспективним у цьому контексті слід визнати метод SWOT-аналізу (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). Цей вид стратегічного планування полягає в оцінці внутрішніх та зовнішніх ресурсів певного проєкту із позицій негативних та позитивних перспектив його розвитку. Ураховуючи, що ефективним (у контексті прагматичної парадигми) кримінально-правове регулювання є тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовною діяльністю у сфері кримінально-правового регулювання, пропонується такий зміст елементів матриці SWOT-аналізу:

Належність чинників	Рівень кримінально-правового регулювання	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішня сфера	Законодавчий	Чинники здійснення ефективного вдосконалення кримінального законодавства (Strengths)	Чинники, що зменшують ефективність правотворчої роботи, зумовлюють прийняття неефективних рішень (Weaknesses)
	Правозастосовний	Чинники формування ефективної судової практики (Strengths)	Чинники неефективних судових рішень (Weaknesses)
Зовнішня сфера	Законодавчий	Соціальні, економічні, політичні та інші чинники підвищення ефективності законотворчої роботи в сфері кримінально-правового регулювання (Opportunities)	Зовнішні вірогідні чинники, які можуть ускладнити ефективну законотворчість у сфері кримінально-правового регулювання
	Правозастосовний	Соціальні, економічні, політичні та інші чинники підвищення ефективності правозастосування сфер кримінально-правового регулювання (Opportunities)	Зовнішні вірогідні чинники, які можуть ускладнити формування ефективної судової практики (Threats)

Систематизація досліджуваних чинників у такий спосіб дає можливість побудови обґрунтованих стратегій розвитку кримінально-правового

регулювання, встановлення актуальних напрямів наукових досліджень, визначення, у разі організації моніторингового дослідження, динаміки кримінально-правового регулювання.

Базуючись на означених теоретичних позиціях Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (передислокований до м. Суми та м. Миколаїв) спільно з Луганським місцевим осередком громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» організували дослідження думки експертів. Останнім було запропоновано висловитися щодо можливостей і ресурсів ефективного кримінально-правового регулювання, а також чинників негативного впливу на нього. Для оцінки пропонувалися чинники, систематизовані за рівнями кримінально-правового регулювання (законодавчий, правозастосовний), а також поділені на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники стосуються безпосередньо суб'єктів кримінально-правового регулювання. Зовнішні складають соціальні, економічні, політичні та інші чинники, що впливають на кримінально-правове регулювання (розвиток суміжних галузей права, освіта, наукова діяльність, функціонування органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування тощо).

В опитуванні, що тривало з травня по липень 2015 року, взяли участь 46 експертів: 20 представників науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів; 14 працівників слідчих підрозділів МВС; 6 працівників прокуратури; 6 суддів. Хоча досліджування планувалося як пілотне, деякі його результати заслуговують уваги та можуть бути використані не тільки для корегування програм подальших експертних опитувань, але й для формулювання можливих напрямів підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

Перш за все необхідно зазначити, що запропоноване бачення ефективності кримінально-правового регулювання було сприйняте переважною більшістю експертів: 87 % вважає доцільним розгляд кримінально-правового регулювання в контексті системи «витатки-результат»; 76 % погодилися з тим, що кримінально-правове регулювання є ефективним тоді, коли необхідні соціальні видатки на його реалізацію відповідають фактичним соціальним видаткам, що можуть бути виділені державою та суспільством для цього; 94 % уважають слушним те, що до соціальних видатків на реалізацію кримінально-правового регулювання відносяться не тільки матеріальні витрати, але й інші соціальні наслідки застосування кримінального права.

Отримані в процесі дослідження експертні оцінки дають можливість представити матрицю SWOT-аналізу кримінально-правового регулювання такого змісту:

Позитивний вплив			
Належність чинників	Рівень кримінально-правового регулювання	Ресурси та можливості забезпечення ефективного кримінально-правового регулювання	Експертна оцінка %
Внутрішня сфера	Законодавчий	Здатність системи організації законотворчої роботи забезпечувати прийняття ефективних законодавчих рішень	31
		Достатність кваліфікації суб'єктів кримінально-правового регулювання на законодавчому рівні	31
		Достатність матеріально-технічного забезпечення законодавчого процесу	41
		Достатність рівня заробітної платні	46
		Достатність громадського контролю за законодавцем	11
	Правозастосовний	Здатність системи органів судової влади забезпечити прийняття ефективних рішень	45
		Достатність кваліфікації суддівського корпусу для прийняття ефективних рішень на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання	67
		Достатність матеріально-технічного забезпечення судів	41
		Достатність рівня заробітної платні суддів	57
		Достатність громадського контролю за діяльністю судів	22
Зовнішня сфера	Законодавчий	Здатність системи дослідницьких та навчально-дослідницьких установ забезпечити ефективне наукове супроводження законодавчого процесу	78
		Достатність кваліфікації науковців для отримання таких результатів, упровадження яких здатне забезпечити підвищення ефективності кримінально-правового регулювання	80
		Достатність матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності	20
		Достатність рівня заробітної платні науковців	11
	Правозастосовний	Достатність громадського контролю за використанням коштів державного бюджету, що призначаються для фінансування наукових досліджень у сфері кримінально-правового регулювання	20
		Результати здійснених в Україні наукових досліджень - значний ресурс підвищення ефективності кримінально-правового регулювання	72
		Здатність системи вищої юридичної освіти забезпечити сферу кримінально-правового регулювання професійними кадрами	67

		Достатність кваліфікації науково-педагогічного складу юридичних вишів для підготовки професійних кадрів	79
		Достатність матеріально-технічного забезпечення юридичних вишів	29
		Достатність рівня заробітної платні науково-педагогічних працівників вишів	11
		Достатність громадського контролю за якістю вищої юридичної освіти	35
		Здатність створити передумови для прийняття ефективних рішень на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання:	
		- система органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів	44
		- система органів державної влади, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	39
		- система органів державної влади, що здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	47
		Достатність кваліфікації співробітників органів державної влади, які здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	50
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	58
		- судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	56
		Достатність матеріально-технічного забезпечення органів державної влади, що здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	0
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	20
		Достатність рівня заробітної платні працівників органів державної влади, які здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	4
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	33
		Достатність громадського контролю за діяльністю органів державної влади, що здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	35
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	29
		- судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	31
Негативний вплив			
Належ-	Рівень	Чинники негативного впливу на криміналь-	Експерт-

ність чинників	кримінально-правового регулювання	но-правове регулювання	на оцінка %
Внутрішня сфера	Законодавчий	Політично вмотивована криміналізація (декриміналізація)	89
		Радикалізація суспільних настроїв обмежує можливість прийняття неупереджених рішень законодавцем	74
		Неформальні практики - негативний чинник кримінально-правового регулювання на законодавчому рівні	61
		Покладання на сферу кримінально-правового регулювання невластивих йому завдань, необґрунтоване розширення сфери кримінально-правового регулювання	80
		Відсутність чітких і зрозумілих критеріїв оцінки балансу, необхідних для здійснення певного законодавчого рішення соціальних витрат й значимості охоронюваного соціального блага	68
		Недостатній рівень юридичної техніки негативно впливає на законодавче кримінально-правове регулювання	89
	Правозастосовний	Політизація діяльності судів, прийняття політично вмотивованих рішень	87
		Радикалізація суспільних настроїв обмежує можливість прийняття неупереджених рішень суддями	77
		Неформальні практики - негативний чинник кримінально-правового регулювання на правозастосовному рівні	68
		Система статистичної звітності судових органів негативно впливає на ефективність рішень у сфері кримінально-правового регулювання на правозастосовному рівні	41
		Недостатній рівень діяльності щодо узагальнення судової практики, установлення типових недоліків судових рішень	67
		Надмірне законодавче обмеження суддівського розсуду	35
		Зовнішня сфера	Законодавчий
Неформальні практики в наукових закладах та вишах під час підготовки наукових кадрів чинять негативний вплив на практичну цінність результатів наукових досліджень	59		
Розмежування кримінально-правової та кримінально-процесуальної тематики негативно впливає на практичну цінність результатів наукових досліджень	32		

		Відсутність зацікавленості в результатах відповідних наукових досліджень суб'єктів кримінально-правового регулювання на законодавчому рівні	85
Правоза- сто-совний		Політизація навчального процесу негативно впливає на якість вищої юридичної освіти	52
		Неформальні практики негативно впливають на якість вищої юридичної освіти	46
		Надмірна кількість вищих юридичних навчальних закладів	55
		Політизації негативно впливає на прийняття рішень у сфері кримінально-правового регулювання органами державної влади, що здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	74
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	74
		- судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	74
		Радикалізація суспільних настроїв обмежує можливість прийняття неупереджених рішень працівниками органів:	
		- досудового розслідування	65
		- нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	56
		- судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	57
		Неформальні практики негативно впливають на ефективність рішень органів державної влади, що здійснюють:	
		- досудове розслідування злочинів	61
		- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування	72
		- судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні	61
		Система статистичної звітності органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів, чинить негативний вплив на ефективність рішень працівників цих органів	70
	Система статистичної звітності органів державної влади, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, чинить негативний вплив на ефективність рішень працівників цих органів	61	
	Відсутність закону про кримінальні проступки не дозволяє ефективно використовувати ресурси правоохоронних органів для проведення якісного розслідування кримінальних правопорушень	61	

Достатньо показовим є те, що середній рівень експертної оцінки навчальних ресурсів і можливостей складає 44 % для внутрішньої сфери та 38 %

для зовнішньої. Водночас, середній рівень оцінки чинників негативного впливу складає 70 % для внутрішньої сфери та 62 % для зовнішньої. Більш детальний аналіз дозволяє встановити проблемні аспекти кримінально-правового регулювання.

Скорочення обсягу кримінально-правового регулювання та ефективний розподіл ресурсів. Очевидною є необхідність скорочення обсягу кримінально-правового регулювання. 80 % експертів вважають негативним чинником кримінально-правового регулювання його необґрунтоване розширення. При цьому необхідно зазначити, що матеріально-технічне забезпечення органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування, є недостатнім на думку 96 % експертів, а органів державної влади, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування – 78 % експертів.

Ураховуючи експертні оцінки здатності досліджених систем (законотворчої, суддівської, науково-дослідної, вищої освіти, досудового розслідування та нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування) забезпечувати ефективне кримінально-правове регулювання, а також отримані оцінки їх матеріально-технічного рівня та експертну характеристику кваліфікації кадрів, *найбільш оптимальним розміщенням ресурсів слід вважати збільшення фінансування наукових досліджень та вищої юридичної освіти.* Названі системи (наука та освіта) за оцінками експертів мають найвищий рівень здатності забезпечувати ефективне кримінально-правове регулювання (наука – 78 %, освіта – 67 %, середня оцінка здатності інших досліджених систем – 42 %) й серед інших краще забезпечені кваліфікованими кадрами (наука – 80 %, освіта – 79 %, середня оцінка достатності кваліфікації кадрів для інших досліджених систем – 52 %). У ситуації, коли інші досліджені системи недостатньо забезпечені кваліфікованими кадрами, просте збільшення їх фінансування не дозволить підвищити ефективність кримінально-правового регулювання. Водночас, розвиток освіти й науки дозволить покращити якість кадрових корпусів та створити передумови для підвищення ефективності відповідних систем кримінально-правового регулювання. Однак необхідно зазначити, що на думку 55 % експертів кількість вищих юридичних навчальних закладів в Україні є надмірною (22 %) або скоріше надмірною ніж достатньою (33 %). Таким чином, розміщення ресурсів у сфері освіти має передувати оптимізація цієї системи. Цілком зрозуміло, що завдання не з легких, не передбачає простих відповідей та вимагає окремого дослідження. Очевидно, що пошук розв'язання проблеми необхідно здійснювати в контексті збереження ядра досвідчених науково-педагогічних кадрів та якісного оновлення освітніх послуг, що надаються національними юридичними вишами.

Наведені результати опитування свідчать також про необхідність *невідкладного вдосконалення матеріально-технічного забезпечення органів досудового розслідування злочинів та нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування*. Проте й це питання не можна розглядати за лінійною схемою. Як зазначалося, просте збільшення фінансування через недостатність кваліфікованих кадрів не забезпечить підвищення ефективності кримінально-правового регулювання. Варто звернути увагу й на отриману експертну оцінку використовуваних у сфері кримінально-правового регулювання систем статистичної звітності. 70 % експертів вважає, що система статистичної звітності органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів, є чинником неефективних рішень у сфері кримінально-правового регулювання. Аналогічний показник для системи статистичної звітності органів, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, складає 61%. Тобто, внутрішні системи звітності та контролю, збирання інформації для прийняття управлінських рішень спричинюють негативний вплив на роботу названих органів державної влади. Отже, одним із важливих напрямів удосконалення роботи органів досудового розслідування та нагляду за додержанням законів має стати зміна системи показників їх роботи. Очевидно, що названа проблема має вирішуватися з урахуванням збереження головного функціонального навантаження галузевої звітності, а остання має бути надійним джерелом інформації для прийняття управлінських рішень. Водночас, зміст, принципи використання мають бути такими, щоб зменшити вплив статистичної звітності як чинника неефективних рішень у сфері кримінально-правового регулювання.

Таким чином, ресурси, що виділяються для забезпечення кримінально-правового регулювання, є недостатніми та використовуються неефективно. Актуальним є завдання скорочення обсягу кримінально-правового регулювання. Зрозуміло, що збільшення фінансування судових та правоохоронних органів, юридичної науки та освіти є необхідним, але можливість його здійснення істотно обмежується сучасним станом економіки країни. Розв'язання проблеми передбачає нові рішення у сфері управління кримінально-правовим регулюванням.

Наприклад, залучення фінансів в освітню та наукову діяльність можливе шляхом отримання грантів на проведення досліджень та розробку актуальних навчальних курсів¹. Такий підхід можна поширити й на пра-

¹ Слід зазначити, що чинний порядок фінансової діяльності вищів (необхідність тендерів, казначейське обслуговування) істотно обмежує залучення коштів зарубіжних, зокрема європейських, грантодавців безпосередньо на рахунки вищих навчальних закладів. Створення для цього неприбуткових громадських організацій знову ж таки не дозволяє в повній мірі

воохоронні органи за умови розумного контролю та забезпечення невтручання грантодавців у реалізацію правоохоронними органами своїх повноважень. Водночас, програми грантів для правоохоронців від уряду або, наприклад, конкурсне отримання додаткового фінансування в межах відповідних національних проектів можуть стати достатньо вагомим стимулом якісного оновлення роботи правоохоронних органів.

Імовірно, є сенс говорити про певний бюджет кримінально-правового регулювання. Очевидно, що пропозиція дискусійна й з першого погляду викликає багато зауважень. Фінансування правоохоронних та судових органів завжди планується: навіщо і як виокремлювати в структурі їх бюджетів частку кримінально-правового регулювання? Чи необхідні в такому разі бюджети адміністративно-правового, господарського-правового та, наприклад, цивільно-правового регулювання? Водночас, до тепер не було здійснено спроби прогнозувати та планувати не тільки фінансові витрати, але й інші соціальні видатки (криміналізації суспільства, демографічні та соціально-культурні наслідки). Хоча комплексний аналіз нематеріальних соціальних видатків кримінально-правового регулювання разом із дослідженням фінансових можливостей держави дозволить наблизитися до розв'язання проблеми балансу соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних видатків.

Отже, проблема невикористання ресурсів та їх неефективного використання може бути вирішена шляхом «антикризового» управління кримінально-правовим регулюванням. Таке управління, зокрема, передбачає: скорочення обсягу кримінально-правового регулювання; розвиток освіти та науки як бази підвищення ефективності роботи правоохоронних і судових органів; диверсифікацію джерел фінансування (гранти та інші фінансові інструменти); планування не тільки матеріальних, але й нематеріальних соціальних видатків на кримінально-правове регулювання; зміну підходів до оцінки діяльності правоохоронних органів.

Політизація діяльності та вплив радикалізації суспільних настроїв. На думку експертів, значний негативний вплив на кримінально-правове регулювання чинять політизація діяльності та радикалізація суспільних настроїв, що обмежує можливість прийняття неупереджених рішень. Так, 89 % експертів вважають вагомим чинником неефективних законодавчих рішень політично вмотивовану криміналізацію (декримі-

використовувати наявні фінансові інструменти підтримки науки та освіти. Напрямом розв'язання проблеми може стати спрощення діяльності вищів у частині використання грантів та подібних джерел фінансування. За умови такого рішення необхідний контроль за дотриманням фінансової дисципліни може бути в повному обсязі забезпечений грантодавцями, а державний контроль у цій сфері очевидно є надлишковим.

налізацію). На думку 87 % експертів, політизація діяльності судів, прийняття політично вмотивованих рішень чинить негативний вплив на ефективність кримінально-правового регулювання. 74 % експертів відзначають негативний вплив політизації органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів та нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

74% експертів вважають, що радикалізація суспільних настроїв негативно впливає на роботу законодавця, обмежує можливість прийняття неупереджених рішень. Що ж до впливу цього чинника на діяльність інших суб'єктів у сфері кримінально-правового регулювання, то думки експертів розподілилися так: судді – 77 %; працівники органів досудового розслідування – 65 %; працівники органів нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування – 56 %.

При цьому, рівень громадського контролю у сфері кримінально-правового регулювання є недостатнім. За оцінками 78 % експертів недостатнім є громадський контроль за законодавцем; 69 % – за діяльністю судів; 65 % – за діяльністю органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів; 61 % – за діяльністю органів державної влади, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Отже, маємо значний негативний вплив політизації діяльності та радикалізації суспільних настроїв разом з недостатністю громадського контролю. Такі дані наочно свідчать про те, що найбільш оптимальним шляхом мінімізації впливу названих негативних чинників слід вважати *створення дієвих інститутів громадського контролю для розв'язання через них потенціалів соціальних конфліктів, що представляють одну з найбільш значних загроз для ефективного кримінально-правового регулювання.*

Комунікація. Відсутність зацікавленості в результатах відповідних наукових досліджень суб'єктів законодавчого кримінально-правового регулювання на думку 85 % експертів чинить на його негативний вплив. При цьому 72 % експертів розглядає результати здійснених в Україні наукових досліджень як значний ресурс підвищення ефективності кримінально-правового регулювання. Як убачається, такі дані свідчать про *необхідність налагодження конструктивної комунікації між соціальними інститутами, задіяними у сфері кримінально-правового регулювання.* Сьогоднішня обмеженість такої комунікації приводить до неоптимального використання ресурсів, значно зменшує можливість суб'єктів кримінально-правового регулювання та його ефективність.

Показовими тут можна вважати отримані результати опитування. 64 % опитаних працівників органів внутрішніх справ (слідчі підрозділи) та 67 % опитаних суддів вважають, що недостатня практична спрямова-

ність та надмірна теоретизація обмежують цінність результатів наукових досліджень у сфері кримінально-правового регулювання. Аналогічний показник серед експертів, які представляли вищі навчальні заклади та науково-дослідні установи, складає 45 %. Принципово різний погляд представників освіти й науки та практичних працівників продемонстрували й результати відповіді на запитання щодо закону про кримінальні проступки. Так, відсутність закону про кримінальні проступки не дозволяє ефективно використовувати ресурси правоохоронних органів для проведення якісного розслідування кримінальних правопорушень на думку 72 % експертів, які представляли слідчі підрозділи МВС, та 83 % експертів, які представляли органи прокуратури та суди. Аналогічний же показник серед експертів, які представляли вищі навчальні заклади та науково-дослідні установи, складає 40 %.

Водночас, результати опитування дозволяють визначити певне коло завдань, що можуть бути вирішені тільки за умови налагодження дієвої комунікації між законодавцем, правоохоронними, судовими органами, науковими установами та вищими навчальними закладами. Так, на думку 68% експертів негативний вплив на законодавчий рівень кримінально-правового регулювання чинить відсутність чітких та зрозумілих критеріїв оцінки балансу, необхідних для здійснення певного рішення соціальних витрат й значимості охоронюваного соціального блага. 89 % експертів зазначили, що чинником неефективних рішень на законодавчому рівні кримінально-правового регулювання є недостатній рівень юридичної техніки. Неналежний рівень діяльності щодо узагальнення судової практики, встановлення типових недоліків судових рішень на думку 67 % експертів негативно впливає на ефективність кримінально-правового регулювання. Очевидно, що саме на основі комунікації задіяних у кримінально-правовому регулюванні систем можна забезпечити результативний пошук критеріїв такого балансу соціальних видатків та охоронюваних кримінальних законом благ, удосконалення відповідної юридичної техніки та інформативне узагальнення правозастосовної практики.

Також експерти *відзначили негативний вплив наявності неформальних практик* на ефективність кримінально-правового регулювання. Рівень впливу цього чинника приблизно рівний: середній показник серед досліджених систем (законодавчої, судової, досудового розслідування, нагляду, вищої освіти та науки) складає 61 %. У згаданому питанні результати опитування підтвердили актуальність здійснюваних у державі антикорупційних заходів і заходів, спрямованих на забезпечення прозорості роботи правоохоронних та судових органів.

Непідтверджені гіпотези. Під час дослідження не підтвердилася гіпотеза щодо негативного впливу надмірного законодавчого обмеження

суддівського розсуду (61 % експертів не вважають, що цей чинник впливає на ефективність кримінально-правового регулювання). Не знайшла підтвердження й гіпотеза про обмеження практичної цінності результатів наукових досліджень через розмежування кримінально-правової та кримінально-процесуальної тематик (59 % експертів не вважають, що такий чинник справляє негативний вплив).

Висновки. Таким чином, розгляд тенденцій кримінально-правового регулювання в контексті раціональної парадигми кримінального права з використанням методик SWOT-аналізу та експертного опитування дозволяє сформулювати запропоновані нижче можливі напрями підвищення ефективності кримінально-правового регулювання:

1) «антикризове» управління кримінально-правовим регулюванням, що передбачає скорочення обсягу кримінально-правового регулювання, розвиток освіти й науки як бази підвищення ефективності роботи правоохоронних та судових органів, диверсифікацію джерел фінансування задіяних у кримінально-правовому регулюванні соціальних систем, планування соціальних видатків на кримінально-правове регулювання, зміну підходів до оцінки діяльності правоохоронних органів;

2) підвищення рівня громадського контролю за діяльністю органів державної влади у сфері кримінально-правового регулювання;

3) налагодження конструктивної комунікації між соціальними інститутами, задіяними у сфері кримінально-правового регулювання.

Використані джерела:

1. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / Альфред Эрнестович Жалинский. – М. : Проспект, 2008. – 400 с.

2. Стрельцов Є. Л. Доктринальне визначення необхідних «збудників» процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації / Є. Л. Стрельцов // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 78–82.

3. Костенко А. Н. Почему кража является преступлением? О мировоззренческих основах уголовного правопедения / А. Н. Костенко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21 - 22 вересня 2012 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 340–343.

4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. –Т. 2 – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – 780 с.

5. Музыка А. А. Кримінально-правові ризики: постановка наукової проблеми / А. А. Музыка // 10 років чинності Кримінального кодексу України:

проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовтня 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 98-103.

6. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський ; МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 528 с.

7. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2012. – 266 с.

Карчевский Н.В. Кризис уголовно-правового регулирования: постановка проблемы и возможные пути ее решения

Сегодня есть основания утверждать о кризисных тенденциях или даже кризисе уголовно-правового регулирования, которое является эффективным тогда, когда объем фактических социальных расходов на его реализацию соответствует объему необходимых социальных расходов, обусловленном законотворческой и правоприменительной деятельностью в сфере уголовно-правового регулирования.

В связи с этим Луганским государственным университетом внутренних дел имени Э.А. Дидоренко совместно с Луганской ячейкой общественной организации «Всеукраинская ассоциация уголовного права» было проведено исследование мнения экспертов. Последним было предложено высказаться относительно возможностей и ресурсов эффективного уголовно-правового регулирования, а также факторов негативного влияния на него. Проведенное исследование позволило определить возможные направления повышения эффективности уголовно-правового регулирования в Украине: сокращение объема уголовно-правового регулирования; развитие научного сопровождения и высшего юридического образования как наиболее оптимальных направлений повышения эффективности уголовно-правового регулирования; повышение уровня общественного контроля за деятельностью органов государственной власти в сфере уголовно-правового регулирования; налаживание конструктивной коммуникации между социальными институтами, задействованными в сфере уголовно-правового регулирования.

Ключевые слова: *кризис, эффективность, уголовно-правовое регулирование, SWOT-анализ, стратегическое планирование, экспертный опрос.*

Karchevskiy M.V. The crisis of criminal legal regulation: formulation of the problem and possible solutions

Today budgets of the state authority bodies in the sphere of the criminal justice are growing, but people can't see rising of safe feeling. There are grounds to say about the crisis tendencies, or even crisis of the criminal-legal regulation – situation when in consequence of legislative decisions and policy of a court social charges subject to be

spent for implementation of criminal and legal regulation exceed social charges which could be really allotted for by the government and society.

Criminal-legal regulation shall be at the time, when amount of real social charges for its implementation would meet the amount of required social charges, called forth by law-making and law enforcement actions in the sphere of the criminal-legal regulation. Thus, efficient legislative decisions in the sphere of the criminal-legal regulation shall be considered those, which provide for a balance of a social significance of protected welfares and grounded amount of required social charges, namely, the amount of charges which government and society may allot to provide for the criminal-legal regulation. Efficient solutions of the criminal-legal regulation at law enforcement level shall be considered such ones, which are accepted pursuant to the law in force and need implementation of the social charges meeting riskiness of a specific crime committing.

Lugansk National Internal Affairs University named after E.O. Didorenko (relocated to Sumy and Mykolaiv) based upon the specified theoretical principles, along with the local center of the public organization "Ukrainian Association of the Criminal Law" has arranged investigation of the experts' opinion. They were suggested to express their opinion as to possibilities and resources for the efficient criminal-legal regulation, as well as factors of negative influence upon it. The investigation has allowed to determine the following possible enhancement of the criminal-legal regulation in Ukraine: reduction of an amount of the criminal-legal regulation; development of scientific support and higher juridical education as the most optimal trends for the criminal-legal regulation efficiency enforcement; rising the level of public control over functioning of the governmental authorities in the sphere of the criminal-legal regulation; establishing of a constructive communication between the social institutions involved in the sphere of the criminal-legal regulation.

Key words: *crisis, efficiency, criminal-legal regulation, SWOT-analysis, strategic planning, expert survey.*

УДК 343.8

**В.М. Комарницький
Є.О. Письменський**

**ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРОПАГАНДУ КОМУНІСТИЧНОГО
ТА НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО
(НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ
(ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА)**

На підставі положень Загальної частини КК України та його ст. 436-1, здобутків доктрини кримінального права, системного аналізу законодавства України визначено підставу кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного й націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; подано теоретичні визначення й пояснення всіх елементів та ознак зазначеного складу злочину.

Ключові слова: *комуністичний тоталітарний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, символіка тоталітарних режимів, пропаганда*